

26. Łesiów M. “W sprawie słownictwa kresowego”, *Język Polski* XXXVII, 1957r., s. 126-129.
27. Nepop L. “Interferencja leksykalna i jej odmiany” [w:] *Język mniejszości w otoczeniu obcym*, pod red. J. Riegera, 2002r.
28. Nitsch K. “Dialekty języka polskiego”, Wrocław 1957.
29. Popowska-Taborska H. “Niełatwy problem interferencji językowych w dociekaniach etymologicznych” [w:] *Interferencje w językach i dialektach słowiańskich*, Łódź 1997r.
30. Rieger J. “Iterferencje ukraińskie w gwarach polskich na Podolu” [w:] *Interferencje w językach i dialektach słowiańskich*, Łódź 1997r., s. 134-140.
31. Rieger J. “Polska rzeczywistość językowa na Ukrainie”, [w:] *Kresy – pojęcia rzeczywistość*, Warszawa 1996r., s. 193-205.
32. Rudnicki S. “Gwara polska wsi Korczunek koło Żytomierza”, Warszawa 2000r.
33. Werenicz W. “Procesy interferencyjne w imiennictwie osobowym ludności polskiej w ZSRR, cz. 1: *Nazwiska*, [w:] *Rozprawy Slawistyczne UMCS*, t. IV, Lblin 1989r., s. 297-307.
34. Zaleski J. “Polszczyzna kresów południowo-wschodnich”, [w:] *Studia nad polszczyzną kresową*, 1983r., t. II.

УДК 811.111'373

Д.Ю. Кузнєцова,

*Київський національний лінгвістичний університет,
м. Київ*

ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ В НОМІНАЦІЯХ ВИРАЗІВ ОБЛИЧЧЯ

У статті проаналізовано основні види прецедентних феноменів, які використовуються в сучасній англійській мові в номінаціях невербального компонента “вираз обличчя”, з’ясовано особливості їх функціонування і виявлено їх змістовну навантаженість. У роботі встановлено, що такі вербалізації мімічних виявів підвищують емоційність художнього тексту і створюють прагматичний ефект виразності.

The article focuses on precedented phenomena in nominations of facial expressions with the objective to prove their emotional orientation. The analysis of the excerpts from modern English fiction shows that such nominations generate emotions and create certain pragmatic effects. In the course of the research major types of the precedented phenomena used to describe this nonverbal component have been defined and illustrated, and their functions have been specified.

Важливість вивчення особливостей мовної інтерпретації невербальної поведінки пов'язана з її інформативним потенціалом як прагматично значущого складника комунікації (Г.Ю. Крейдлін, І.І. Серякова, О.А. Янова, Р. Екман). У руслі сучасних лінгвістичних досліджень невербальних компонентів актуальність статті визначається спрямованістю на механізми немовної концептуалізації емоцій і емоційних станів, однією з основних ланок якої є стилістично марковані вербалізації лицевих експресій. Відтак об'єктом дослідження в статті є стилістично марковані номінації невербального компонента комунікації “вираз обличчя”, а його предметом – особливості функціонування представлених у них прецедентних феноменів. Метою дослідження є виявлення змістовної навантаженості й встановлення основних видів прецедентних феноменів, які використовуються в англомовному дискурсі для позначення мімічних виявів.

Функціонування номінацій невербального компонента комунікації “вираз обличчя” в англомовному дискурсі характеризується широкими спектрами способів вираження емотивного потенціалу. Виняткової образності досліджуваним номінаціям надають прецедентні феномени – культурно значущі компоненти знань, які вводяться в художній текст як інтелектуально-лінгвістичне ціле системою вербальних інтертекстуальних елементів (цитат, алюзій, ремінісценцій, власних імен) [8, с. 492]. За прецедентними феноменами визнається центральна роль у зберіганні й трансляції культурної інформації, а також у формуванні національної мовної свідомості, оскільки вони визначають шкалу цінностей і моделі поведінки представників певної етнокультурної спільноти [3, с. 219]. Російський дослідник Ю.М. Караулов називає їх засобами, які полегшують і прискорюють переключення з “фактологічного” контексту думки в “ментальний”, і в зворотньому напрямку [4, с. 216]. Ці розумово-мовленнєві утворення, план вираження яких належить мовному рівню, а план змісту – концептуальному рівню свідомості, вважають яскравим прикладом фіксації досвіду попередніх поколінь, які розмовляли певною мовою [2, с. 488].

За нашими спостереженнями, в номінаціях виразів обличчя найбільш активно представлені *прецедентні імена* – “власні імена, пов'язані з широко відомими носіям мови текстами або ситуаціями, які функціонують самостійно або як елементи порівняльних конструкцій” [6, с. 48]. Прецедентні імена вважають вербальними ідентифікаторами “невербальних” феноменів, вживання яких у комунікації здійснює апеляцію не до денотата, а до властивих йому диференційних ознак [7, с. 7]. У кількісному відношенні в аналізованих номінаціях переважають: міфоніми (*the face of a Venus, the Madonna cast, faces of angels, sphinx-like expression, pixie-like face*); імена персонажів творів живопису (*smile of la Gioconda / the Mona Lisa smile*); імена літературних персонажів (*to grin like the Cheshire cat, to smile*

like the wolf in Red Riding Hood, the Scarlett O'Hara smile).

Номінації виразів обличчя, до складу яких входять прецедентні імена, відзначаються експресивністю й аксіологічністю. Виражена в такий спосіб оцінка не претендує на об'єктивність, вона підкреслено емотивна, відповідно й суб'єктивна [3, с. 251-252; 5, с. 2]. Такі номінації ми вважаємо засобами позначення атрибутивного дейксісу, т.б. посилання на носія певної сукупності ознак, що є одним із механізмів прагматичної семантики, ресурсом, який компенсує семантичні лакуни в сфері предикатної лексики, і механізмом суттєвого стиснення тексту [1, с. 64]. Розглянемо два приклади: (1) “*Two masculine hands grabbed her round her middle, squeezed – and then a hot red face materialized next to her own like the Cheshire Cat's, kissing her damp cheek*” (Smith, B, 50); (2) “*Billy's smile as he came out of the shrubbery was at least as peculiar as Mona Lisa's*” (Vonnegut) (приклад запозичено з: [TODOA, p. 353]).

Вирази обличчя героїв у наведених фрагментах дискурсу є діагностично протилежними як за планом вираження, тобто зорово сприйнятним характером фізичних змін обличчя, рота, очей, так і за планом змісту, тобто результатом процедури декодування, хоча в обох випадках мова йде про лицевий жест “усмішка”, імплікований у першому прикладі й експлікований у другому. Алюзія на чеширського kota (“*a hot red face ... like the Cheshire Cat's*”), персонаж казки Л. Керолла “Аліса в країні чудес” (1865), акцентує увагу читачів на формальному боці цієї мімічної експресії, а також на характері її появи – героїні впадає в око раптова нерухома широка усмішка на лиці чоловіка (*to grin like a Cheshire cat – 'to grin fixedly and broadly showing one's teeth and gums'* [TODOA, p. 352]).

Ключем до виразу обличчя персонажа Курта Воннегута в другому фрагменті стає алюзія на всесвітньо відому картину Леонардо да Вінчі. Усмішка Мони Лізи, яка відзначається невиразним, майже непомітним підняттям кутиків рота, й досі залишається оповитою таємницями, а використання її як референта тричленного номінативного порівняння (“*Billy's smile ... as peculiar as Mona Lisa's*”) наводить на думку, що діапазон можливих трактувань такого виразу обличчя є досить широким. Використання прецедентного імені в цій номінації вважаємо особливо вдалим, оскільки адекватно вербалізувати таку усмішку напевно є можливим.

Використання прецедентних імен у номінаціях виразів обличчя є інструментом досягнення мистецької мети й створення особливого впливу на читачів, вимагаючи від останніх творчих зусиль й ерудиції. Так, апелювання до Далай Лами в наступному фрагменті спрямовує увагу реципієнтів твору в потрібне русло інтерпретації і сприяє пошуку ними ключа до розуміння значення мімічного вияву героїні: “*Anne Riordan was listening to me with her lips slightly parted*

and a rapt expression on her face, as if she was looking at Dalai Lama" (Chandler, FML, 87). Викликаючи відчуття шанобливості, трепету, ім'я духовного й політичного лідера Тибету Далай Лами, на нашу думку, не лише пояснює зосереджено захоплений вираз обличчя дівчини, а й доповнює його відповідним спектром значень. У цьому прикладі прецедентний феномен стає засобом економії мовних зусиль, виконуючи композиційну функцію стиснення змісту.

Незважаючи на основну експліцитну інформацію, яка міститься в мімічному жесті "усмішка" – передача позитивного емоційного стану – емотивність цієї кінеми може співвідноситися з різними зонами на шкалі емоцій і тому розрізнятися за видами, які складають конкретні емотивні конотації. Саме апелювання автором до Носферату, персонажа з відомого німого фільму німецького режисера Фр. Мурнау "Носферату. Симфонія жаху" (1922), визначає негативну аксіологічну спрямованість номінації виразу обличчя у цьому фрагменті. Звичайно усмішка пожвавлює обличчя людини, усміхнений вираз випромінює світло, проте у наведеному прикладі поява цієї кінеми має протилежний ефект: герой має понурений вигляд, що навіть додає йому років ("*made him look old and mournful*"). Прецедентне ім'я *Nosferatu* заміщує пейоративну лексичну одиницю *vampire* і непрямо виражає емотивну оцінку, оскільки в даному фрагменті пряма оцінка, на нашу думку, є небажаною: "*'Yeah, yeah, we know you're the good guy.'* *Noonan smiled his Nosferatu smile, which just made him look old and mournful*" (Blauner, TD, 237).

Проаналізуємо ще один фрагмент дискурсу, вербалізація виразу обличчя героїні в якому також відбувається шляхом апелювання до прецедентного імені: "*'Is something funny?'* *asked Howard, moving to the breakfast bar and resting his elbows on its top. In response, Kiki's face resolved itself into impassive blackness. It was this sphinx-like expression that sometimes induced their American friends to imagine a more exotic provenance for her than she actually possessed. In fact she was from simple Florida country stock*" (Smith, B, 8).

Вважається, що за кожним прецедентним феноменом стоїть конкретний когнітивний контекст, у якому лінгвістичний контекст активізує лише релевантний для певної комунікативної ситуації концептуальний зміст [2, с. 492]. Релевантними ж для правильного розуміння сфінксоподібного виразу Кікі ("*this sphinx-like expression*") видаються нам елементи загадковості, непроникливості, могутності, які формують цілісне уявлення від споглядання за обличчям героїні без акценту на мімічних рухах. На нашу думку, аналізоване у цьому фрагменті прецедентне ім'я зазнає семантичних трансформацій, що виявляється у додаванні до вже існуючого контексту нового концептуального змісту, центральним елементом якого є уявлення про екзотичне походження героїні ("*exotic provenance*").

Образні порівняння лицевих виявів, до складу яких входять ойконіми, є поодинокими, проте вони характеризуються винятковою виразністю й експресивністю, як у такому фрагменті: *“Before Dara could continue talking with the girl, Zach stepped forward, bent, and whispered in Andie’s ear. Her face lit up like Las Vegas at midnight and she tilted her head awkwardly up at Zach. ‘Really?’”* (Kauffman, ТМВВВ, 181). Так, відоме своїми розважальними закладами американське місто Лас-Вегас оживає саме вночі, коли вмикають ілюмінацію численних нічних клубів і казино. Використання його в якості референта не лише вирізняє аналізовану номінацію винятковою експресивністю, але й імплікує найвищий ступінь вияву героїнею одразу декількох емоцій – зацікавленості, збудження, подиву і радості.

Нетривіальною також є образна номінація мимічного жесту “усмішка” з компонентом-назвою американського свята – *smile like the fourth of July*, який належить до національних прецедентів [3, с. 25-26]. Як відомо, з 1776 року четвертого липня в США відзначають День незалежності – одне з найпопулярніших офіційних свят цієї країни, невід’ємними атрибутами якого є феєрверки, пікніки, урочисті промови. Припускаємо, що в плані вираження цього невербального знака імпліковано кінематографу широкою усмішки, а в плані змісту – компоненти “радісний”, “веселий”, “щасливий”. Аналізована номінація напевно характеризується позитивною емотивною спрямованістю і може виступати метонімічним позначенням емоційного комплексу “задоволення – щастя – радість”.

Таким чином, використання прецедентних феноменів у вербалізаціях лицевих експресій сприяє підвищенню емоціогенності художнього тексту і створенню прагматичного ефекту виразності. Ми погоджуємося з думкою О.В. Найдюк [7, с. 4] про те, що необхідною умовою успішної комунікації є адекватна прагматична пресупозиція автора твору про наявність прецедентного феномена в культурному просторі читачів. У випадку, якщо така пресупозиція є помилковою, прецедентний феномен як компонент номінації виразу обличчя є не лише мало інформативним для адресата, а й може стати причиною непорозуміння комунікантів. Перспективними об’єктами подальших лінгвістичних досліджень вважаємо побудову номінативного поля “вираз обличчя” і вивчення його компонентів у прагматичному аспекті.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988. – 388с.
2. Банникова С.В. Прецедентное имя и проблемы языкового сознания // Языки и транснациональные проблемы. – 2004. – Т.2. – С. 487–492.

3. Гудков Д.Б. Прецедентный феномен в языковом сознании межкультурной коммуникации: дис. ... доктора филол. наук: 10.02.19 / Гудков Дмитрий Борисович. – М., 1999. – 400с.

4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987. – 261с.

5. Косиченко Е.Ф. Прецедентное имя как средство выражения субъективной оценки: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 “Теория языка” / Е.Ф. Косиченко. – М., 2006. – 23с.

6. Красных В.В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія: Лекційний курс. – М.: Гнозис, 2002. – 282с.

7. Найдюк О.В. Семантичні та функціональні особливості прецедентних феноменів у німецькомовному дискурсі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.В. Найдюк. – К., 2009. – 17с.

8. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Blauner, MH: Blauner P. Man of the Hour. – N.Y.: Warner Books, 2000. – 475 p.

2. Chandler, FML: Chandler R. Farewell, My Lovely. – L.: Vintage, 1988. – 304 p.

3. Kauffman, TMBBW: Kauffman D. The Three Musketeers: Born to Be Wild. – N.Y.: Bantam Books, 1995. – 211 p.

4. Smith, B: Smith, Z. On Beauty. – L.: Penguin Books, 2006. – 446 p.

5. TODOA: The Oxford Dictionary of Allusions. – L.: Oxford University Press, 2001. – 453 p.

УДК 802.0–5 (075.3)

*В.С. Луговой, Л.М. Летченя,
ГГПИИЯ,
г. Горловка*

ИМЯ СОБСТВЕННОЕ В СОСТАВЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ ФРАНЦУЗСКОГО И УКРАИНСКОГО ЯЗЫКОВ

У статті детально досліджуються основні джерела виникнення фразеологічних одиниць нетермінологічного походження з компонентами – антропонімами французької та української мов, а також уточнюється вплив семантики антропоніма на формування семантичної структури сталого словосполучення.